

โวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

Figures of Speech of Prose Literary Works in the Reign of King Rama III

รุ่งภัสสรณ์ ศรีทธาชนพัฒน์¹ ประเทือง ทินรัตน์²

Rungbhassorn Satthathanabhat¹ Pratuang Dinnaratra²

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยคือการตรวจเอกสารจากแหล่งต่างๆ และใช้เกณฑ์การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ของราชบัณฑิตยสถานและของวิภา กงกะนันทน์ เป็นหลัก ซึ่งมีโวหารภาพพจน์ 19 ประเภท ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการใช้โวหารภาพพจน์ 8 ประเภท ได้แก่ อุปมา (Simile) อุปลักษณ์ (Metaphor) อติพจน์ (Hyperbole) สัมพจน์หรือสมพจน์ (Synecdoche) การอ้างถึงหรือปฏิรูปพจน์ (Allusion) แนวเทียบหรืออุทาหรณ์ (Analogy) อาวัตพากย์ (Synesthesia) และปฏิปจฉา (Rhetorical question) ซึ่งโวหารภาพพจน์ประเภทอุปมา (Simile) พบมากที่สุด ส่วนโวหารภาพพจน์อีก 11 ประเภท ได้แก่ สัญลักษณ์ (Symbol) บุคลาธิษฐานหรือบุคลวัต (Personification) สมมุติภาวะ (Apostrophe) อวพจน์ (Meiosis) อุปนิเสษ (Litotes) นามนัย (Metonymy) อุปมานิททัศน์ (Allegory) การแฝงนัย (Irony) ปฏิพจน์หรือปฏิวาหะ (Oxymoron) ปฏิทรศน์หรือปฏิภาคพจน์ (Paradox) และอริพจน์ (Overstatement) ไม่พบในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำสำคัญ: โวหารภาพพจน์, วรรณกรรมร้อยแก้ว, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ นิสิตปริญญาเอก ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

² อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹ Doctoral student Department of Thai Faculty of Humanities Kasetsart University

² Associate Professor Pratuang Dinnaratra, Department of Thai Faculty of Humanities Kasetsart University

Abstract

This article had purpose to study the figures of speech existing of prose literary works composed in the reign of King Rama III. The study procedure used was surveying the documents from various sources using analytical criterions belonging to the Royal Institute and Wipha Kongkanan. The result found was as follows :- The 8 types of figures of speech were found in prose literary works during the reign of King Ram III, i.e. simile, metaphor, hyperbole, synecdoche, allusion, analogy, synesthesia, rhetorical question, while the simile was found in largest numbers. The types which were not found were 11 in number. They are symbol, personification, apostrophe, meiosis, litotes, metonymy, allegory, irony, oxymoron, paradox, overstatement.

Keywords: Figures of Speech, The Prose Literary Works, King Rama III

บทนำ

วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ประเทศที่เจริญแล้วย่อมมีวรรณกรรมเป็นของตนเอง วรรณกรรมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ประเทศใดมีความเจริญทางวัฒนธรรมสูงเพียงใด และยุคใดมีความเจริญสูงสุด ยุคใดมีความเสื่อมลง ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องมือสื่อสารความรู้สึกนึกคิด ถ่ายทอดจินตนาการและแสดงออกถึงศิลปะอันประณีตงดงาม การศึกษาหรือการอ่านวรรณกรรมแต่ละเรื่องทำให้ผู้อ่านมองเห็นสภาพสังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจและอื่นๆ ของยุคสมัยที่กวีได้สะท้อนผ่านมุมมองของตนออกมา รวมทั้งทำให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้คนที่สัมผัสสภาพการณ์เหล่านั้นด้วย ดังนั้นวรรณกรรมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์หลายด้าน

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ยังคงมีการศึกษาสงครามที่ต่อเนื่องมาจากสมัยกรุงธนบุรี สภาพสังคมจึงไม่ได้สงบสุขมากนัก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่บ้านเมืองยังคงมี การศึกษาสงครามก็ยังมีวรรณกรรมเกิดขึ้น ต่อเนื่องมาจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยลักษณะของวรรณกรรมที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็น

ประเภทร้อยแก้ว และเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่เปลื้อง ณ นคร (2523: 373) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า “ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการติดต่อกับชาติทางตะวันตกมากขึ้น บ้านเมืองอย่างเข้าสู่ยุคใหม่ ของใหม่ทางวรรณคดีที่เกิดขึ้นคือการจรรีกรวิชาความรู้ต่างๆ ลงบนแผ่นศิลาแล้วติดไว้ตามระเบียบในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ภาพยนตร์กลอนแสดงว่าเสื่อมลง เริ่มวรรณคดีร้อยแก้วและหนังสือพิมพ์” เนื่องจากในอดีตรูปแบบวรรณกรรมที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นประเภทร้อยกรอง จะพบลักษณะของร้อยแก้วในสมัยสุโขทัยบ้าง เช่น ศิลปินกวีพจนานุกรมคำแห่ง ศิลปินกวีหลักต่างๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

ต่อมาวรรณกรรมร้อยแก้วก็ได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยเริ่มมีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น รวมทั้งมีการจ้างครูชาวต่างชาติมาสอนภาษาอังกฤษให้กับพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์และข้าราชการบริหาร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ หลายประการ รวมถึงวรรณกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ จนถึงมีร้อยแก้วประเภท นวนิยายเกิดขึ้นและได้รับความนิยม

นิยมอย่างสูง

วรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงถือเป็นช่วงแรกก่อนที่วรรณกรรมร้อยแก้วจะเจริญก้าวหน้าได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยต่อมา

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาศิลปะแห่งกลวิธีทางภาษาที่อาศัยการเปรียบเทียบต่างๆ เพื่อให้ถ้อยคำหรือความหมายกระทบใจผู้อ่านจนเกิดเป็นภาพที่แจ่มชัดขึ้นในใจหรือโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาโวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสำรวจเอกสาร และใช้วิธีการนำเสนอเชิงพรรณนา มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเสนอผลการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นตอนรวบรวมข้อมูล

1) ศึกษาเอกสารและแหล่งข้อมูล

1. สำรวจและรวบรวมวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์

2. ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับโวหารภาพพจน์เพื่อนำมาวิเคราะห์

2) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

วรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ 1. พระราชนิพนธ์ชื่อมัทนในวันทั้ง 7 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการตั้งชื่อมัทนพระที่นั่งทั้ง 7 วัน 2. กระแสพระราชดำริเรื่องเมืองเขมร มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบริหารราชการในเมืองเขมรเนื่องจากมีสงครามไทยกับญวนซึ่งญวนรุกรานแทรกแซงกิจการภายในเขมรอันเป็นเมืองประเทศราชของไทย 3. พระราชนิพนธ์ปฤกษาคำธรรมเนียมและสัญญาไมตรีไทย – อังกฤษ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวปรึกษากับเจ้าพระยาพระคลังเรื่องคำธรรมเนียมเรือกำปั่นของอังกฤษที่เข้ามาค้าขายและอังกฤษเจรจาขอลดคำธรรมเนียม 4. พระราชปจฉา 8 เรื่อง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการถามข้อสงสัยในเรื่องทางพระพุทธศาสนา 5. นิทานแทรกในเรื่องนางนพมาศ มีเนื้อหาเป็นนิทาน 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง นางนกกระต๋อยตีวิด นางช้าง และนางนกกระเรียน โดยกล่าวกระทบกระเทียบกับข้าราชการที่มักใหญ่ใฝ่สูง 6. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จำนวน 5 เล่ม มีเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 7. ประชุมหมยารับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 1 จ.ศ. 1186-1201 และตอนที่ 2 จ.ศ. 1203-1205 มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำสั่งในการปฏิบัติงานราชการอันเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 8. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวง นรินทรเทวี มีเนื้อหาเกี่ยวกับบันทึกเรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าถึงพ.ศ. 2381 และ 9. ตำราสรรพคุณยา มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของสมุนไพรและพืชชนิดต่างๆ

2. ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล

1) เกณฑ์หรือแนวทางการวิเคราะห์

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้เรียบร้อยแล้วให้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามเกณฑ์การใช้

โวหารภาพพจน์ของราชบัณฑิตยสถาน (2552) และ วิชา กงกะนันท์ (2533) เป็นหลัก ดังนี้

โวหารภาพพจน์หมายถึงกลวิธีทางภาษา ที่อาศัยการเปรียบเทียบต่างๆ เพื่อให้ถ้อยคำหรือ ความหมายกระทบใจผู้อ่านจนเกิดเป็นภาพที่แจ่ม ชัดขึ้นในใจ มี 19 ประเภท ได้แก่

1. อุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบ ของสองสิ่งซึ่งอาจไม่ใช่ของชนิดเดียวกันหรือเรื่อง เดียวกันว่าเหมือนกัน คำที่ใช้ในการเปรียบเทียบคือ คำว่า เหมือน คล้าย ดุจ ดูราว กล ประหนึ่ง เพียง ราวกับ ดัง เฉก ดัง แม่น ละม้าย

2. อุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบของสองสิ่งซึ่งอาจไม่ใช่ของชนิดเดียวกันหรือ เรื่องเดียวกันว่าเป็นสิ่งเดียวหรือเท่ากันทุกประการ โดยใช้คำว่า เป็น เท่า คือ ในการเปรียบเทียบ

3. สัญลักษณ์ (Symbol) คือ สิ่งมีชีวิต หรือไม่มีชีวิต ใช้แทน หรือเป็นตัวแทนสิ่งอื่นที่มี สมบัติบางประการร่วมกัน

4. บุคลาธิษฐานหรือบุคลวัต (Personification) คือการใช้ภาษาในลักษณะที่ทำให้ดูเหมือนว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่คนเป็นคน

5. สมมุติภาวะ (Apostrophe) คือการ กำหนดให้บุคคลในเรื่องกล่าวถ้อยคำพูดจากกับสิ่ง ที่ไม่ใช่มนุษย์

6. อติพจน์ (Hyperbole) คือ การพูดเกิน ความจริงเพื่อเน้นความรู้สึกมิใช่เพื่อหลอกลวง

7. อวพจน์ (Meiosis) คือ การกล่าวให้น้อยลง เพื่อลดความหมายให้น้อยลง เพื่อประชด หรือเพื่อความขบขัน

8. อุปนิเสธ (Litotes) คือการกล่าวลดน้ำหนักความลงในเชิงปฏิเสธ

9. นามนัย (Metonymy) คือ การเอ่ยถึง สิ่งหนึ่งแต่ให้มีความหมายเป็นอย่างอื่น

10. สัมพจน์หรือสมพจน์ (Synecdoche) คือการกล่าวถึงส่วนย่อยที่สำคัญแทนส่วน ใหญ่ทั้งหมด หรือใช้ส่วนใหญ่ทั้งหมดแทนส่วนย่อย

11. อุปมานิทศน์ (Allegory) คือการเล่า

เรื่องที่มีความหมายตรงตามเนื้อเรื่องอย่างหนึ่ง และ มีความหมายที่สองแฝงอยู่อย่างหนึ่ง และแม้ความ หมายแรกจะน่าสนใจ แต่ความหมายที่สำคัญและ น่าสนใจแท้จริงอยู่ที่ความหมายที่สอง

12. การอ้างถึงหรือปฏิรูปพจน์ (Allusion) คือการใช้ข้อความที่ดัดแปลงมาจากข้อความอัน เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว เช่น วาทีสำคัญ กวี หรือ บุคคลอื่น สุภาษิต คำพังเพย เหตุการณ์ นิทาน หรือวรรณกรรมอื่นๆ เพื่อขยายงานเขียนให้ชัดเจน ยิ่งขึ้น

13. การแฝงนัย (Irony) คือการขัดกัน ระหว่างความเป็นจริงกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็น โดยมี เจตนาจะสื่อสารความหมายที่ตรงกันข้ามหรือขัด กันกับถ้อยคำที่ใช้ในภาพพจน์นั้น

14. ปฏิพจน์หรือปฏิภาวะ (Oxymoron) คือการนำคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือค้ำกัน มารวมกันเพื่อให้เกิดคำซึ่งมีความหมายใหม่ หรือมี ความหมายที่ให้ความรู้สึกขัดแย้งหรือเพิ่มน้ำหนัก ให้แก่ความหมายของคำแรก

15. ปฏิทรรศน์หรือปฏิภาคพจน์ (Paradox) คือข้อความที่มีความหมายขัดกัน ไม่ว่าผู้ใช้ จะจงใจหรือไม่ก็ตาม เป็นข้อความที่กล่าวถึงสิ่งที่ แปลกแต่จริง หรือไม่นำไปไม่ได้แต่เป็นไปแล้ว

16. แนวเทียบหรืออุทาหรณ์ (Analogy) คือการเปรียบเทียบเรื่องราวเหตุการณ์ พฤติกรรม หรือความคิดสองอย่างที่ไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกัน ว่า คล้ายกัน โดยการยกข้อความที่เชื่อว่าง่ายแก่การ เข้าใจเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะอธิบาย

17. อาวัตพากย์ (Synesthesia) คือการ ใช้คำแทนผลของสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดาหรือผิด จากบริบทที่เคยใช้

18. อธิพจน์ (Overstatement) คือการ พูดหรือเขียนประหนึ่งโอ้อวด โดยมีเจตนาจะให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังรู้สึกขบขัน

19. ปฏิปุจฉา (Rhetorical question) คือ การใช้คำถามที่มีได้หวังคำตอบ ผู้ถามมีเจตนาจะ เรียกหรือความสนใจมากกว่าต้องการคำตอบ แต่

หากจะมีคำตอบ คำตอบนั้นก็มักจะเป็นคำตอบ ปฏิเสธ

2) เครื่องมือในการวิจัย

การศึกษาโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะใช้เครื่องมือในการวิจัยเชิงคุณภาพคือการวิเคราะห์เนื้อหาเป็นหลัก

3. ชั้นเสนอผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

จากการศึกษาโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพบการใช้โวหารภาพพจน์ 8 ประเภท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. อุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบของสองสิ่งซึ่งอาจไม่ใช่ของชนิดเดียวกันหรือเรื่องเดียวกันว่าเหมือนกัน คำที่ใช้ในการเปรียบเทียบคือคำว่า เหมือน คล้าย ดุจ ดูราว กล ประหนึ่ง เพียง ราวกับ ตั้ง เจก ตั้ง แม้น ละม้าย ปรากฏดังต่อไปนี้

“...อยู่มาไม่นานนางนกก็ตกฟองของตนใบหนึ่งมีสีดุด่างแก้วไพฑูรย์...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 114)

คำว่า ไพฑูรย์ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546:807) ให้ความหมายว่า ชื่อรัตนะอย่างหนึ่งในจำพวกนพรัตน์มีสีเหลืองแกมเขียว หรือน้ำตาลเทา มีน้ำเป็นสายรุ่งกลอกไปมา เป็นการเปรียบพองไขว่ามีสีเหลืองแกมเขียวกับรัตนะอย่างหนึ่ง นับเป็นการใช้จินตนาการและประสบการณ์ส่วนตัวไปถึงรัตนะอย่างหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดี โดยใช้คำเปรียบเทียบว่า ดุจ

“...แต่กาลก่อนโพนยังมีพญากุญชรชาติสุประดิษฐ์ข้างหนึ่ง มีสีกายงามตั้งสีเมฆสนธยา...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัว, 2530: 115)

คำว่าสนธยา ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546:1119) ให้ความหมายว่า เวลาโพล้เพล้พลบค่ำ ช่วงเวลาที่ต่อระหว่างกลางวันกับกลางคืน คือเวลาที่พระอาทิตย์ขึ้นหรือ พระอาทิตย์ตก เป็นการเปรียบลักษณะสีกายของช้างว่าเป็นสีเหมือนเมฆที่เป็นแสงรำไรเหมือนท้องฟ้าที่ยังไม่สว่างหรือยังไม่มืด เป็นการนำปรากฏการณ์ธรรมชาติมาเปรียบ โดยใช้คำเปรียบเทียบว่า ดัง

2. อุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบของสองสิ่งซึ่งอาจไม่ใช่ของชนิดเดียวกันหรือเรื่องเดียวกันว่าเป็นสิ่งเดียวหรือเท่ากันทุกประการ โดยใช้คำว่า เป็น เท่า คือ ในการเปรียบเทียบ

“...หมู่มหาชนจะถือเอาซึ่ง พระธาตุมาตรว่าเท่าเมล็ดพรรณผักกาด...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 174)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่งคือพระธาตุหรือกระดูกของพระพุทธรูปเจ้าว่ามิขนาดเท่ากับเมล็ดพรรณผักกาด เป็นการนำต้นไม้ที่รู้จักกันดีตามธรรมชาติมาเปรียบ โดยใช้คำเปรียบเทียบว่า เท่า

3. อติพจน์ (Hyperbole) คือการพูดเกินความจริงเพื่อเน้นความรู้สึกมิใช่เพื่อหลอกลวง

“...เพียงแผ่นดินจะทรุดล่ม ด้วยลมพายุไข่วิบัตินเปลื้อง ฝุ่นเมืองม้วยพินาศ รอดชีวาตม์ด้วยเทวรงค์ ดำรงทรงปัดพิน เป็นปิ่นสุชาโลก ดับโรคระงับเข็ญ กลับชุ่มเย็นระงับร้อน ผ่อนถึงพรหมลิขิต...” (จดหมายเหตุความทรงจำ, 2526: 39)

ตัวอย่างนี้เป็นการกล่าวถึงสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองอย่างเน้นความรู้สึกว่า แผ่นดินจะทรุดถล่ม จะมีลมพายุที่รุนแรงเกิดขึ้น เกิดโรคภัย เกิดฝุ่นปกคลุมบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองพินาศ จะมีแต่ราชวงศ์เท่านั้นที่จะรอด

4. สัมพจน์หรือสมพจน์ (Synecdoche) คือการกล่าวถึงส่วนย่อยที่สำคัญแทนส่วนใหญ่ทั้งหมด หรือใช้ส่วนใหญ่ทั้งหมดแทนส่วนย่อย

“...เดชผลซึ่งนางนกระทำเคารพตันพระไทรนั้น ก็บันดาลให้ขนข้างหางปีกงดงามบริบูรณ์ด้วยสีสรรพรรณ...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 112) ตัวอย่างนี้เป็นการกล่าวถึงสีที่สวยงามของนกซึ่งต้นพระไทรนั้นเป็นผู้บันดาลให้สีของนางนกระสวยงาม เนื่องจากการที่นางให้ความเคารพกับต้นพระไทรตลอดเวลา เป็นการกล่าวถึงส่วนย่อยที่สำคัญแทนส่วนใหญ่ทั้งหมด คือกล่าวถึง ขน ข้าง หาง และปีก แทนร่างกายของนก

5. การอ้างถึงหรือปฏิรูปพจน์ (Allusion) คือการใช้ข้อความที่ดัดแปลงมาจาก ข้อความอันเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว เช่น วาژهสำคัญ กวี หรือบุคคลอื่น สุภาษิต คำพังเพย เหตุการณ์ นิทาน หรือวรรณกรรมอื่นๆ เพื่อขยายงานเขียนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

“...อาดมภาพทั้งปวงพิจารณาเห็นว่าสร้างหอพระเจ้ากับวิหาร ถ้าประมาณใหญ่น้อยเท่ากัน บริจาทรพย์ลงกระทำมีประมาณเท่ากันก็มีผลเสมอกัน ถ้าวิหารใหญ่กว่าหอพระเจ้า วิหารมีผลมาก เหตุบริจาทรพย์มาก ทั้งประโยชน์ความเพียรยินดีมากกว่ากัน วิหารทานนี้มีผลมากนัก สมด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระยามหาปนาทแต่ชาติก่อนกับบิดาได้สร้างศาลามีเสาแลกรอบฝาแล้วด้วยมะเดื่อ มุงด้วยหญ้า พื้นฝาแล้วด้วยไม้ อ้อ ถวายพระปัจเจกโพธิ์ ปรณิบัติพระปัจเจกโพธิ์ด้วยจิวรบินศบาทถึง ๗ องค์ ได้ไปเสวยสมบัติในสวรรค์ จุติจากสวรรค์ลงมาเป้นพระยามหาปนาท มีปราสาททิพย์ ๗ ชั้นแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ สูงประมาณ ๒๕ โยชน์...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 176) ตัวอย่างนี้ได้มีการอธิบายถึงการสร้างหอพระกับการสร้างพระวิหารว่ามีผลเสมอกันหรือต่างกัน โดยนำข้อความในคัมภีร์ติกกนิบาตมาอธิบายเพื่อ

เป็นการขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

6. แนวเทียบหรืออุทาหรณ์ (Analogy) คือการเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ พฤติกรรม หรือความคิดสองอย่างที่ไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกัน คล้ายกัน โดยการยกข้อความที่เชื่อว่าง่ายแก่การเข้าใจเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะอธิบาย

“...อันธรรมชาติเป็นสฤณวิหคด้วยกัน ถึงจะเป็นชาติคนใหญ่คนน้อยต่างภาษากันก็ดี สุดแต่ว่าน้ำจิตดีคิดรักกันแล้วก็อยู่ร่วมวงรังด้วยกันได้...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 120)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบเรื่องราวของนกที่มีมากมายหลายชนิดทั้งนกขนาดใหญ่และนกขนาดเล็กว่า นกเหล่านั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขถ้ามีน้ำใจไมตรีต่อกันก็จะมีปัญหาเกิดขึ้น และสะท้อนให้เห็นถึงสังคมของมนุษย์ที่ทุกสังคมนั้นสามารถจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขได้ถ้าต่างคนต่างมีน้ำใจไมตรี มีความเมตตา มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ก็จะไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น

7. อาวัตพากย์ (Synesthesia) คือ การใช้คำแทนผลของสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดาหรือผิดจากบริบทที่เคยใช้

“...พระมหากษัตริราชเจ้า แลเศรษฐีคหบดี สฤณที่มีจิตตั้งอยู่ด้วยกุศล ประกอบไปด้วยศรัทธาประสาทเลื่อมใสผูกพันในพระพุทธรูปอยู่เพนนิจ...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 173)

ตัวอย่างนี้เป็นการใช้คำแทนผลสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดาหรือผิดบริบทที่เคยใช้ กล่าวคือ ใช้อาการตื่นกับจิตใจ เพราะอาการตื่นจะใช้กับอาการพินจากหลับ ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546:470) ให้ความหมาย ตื่น ว่าพินจากหลับ เช่น ตื่นนอน ไม่หลับ เช่น ตื่นอยู่; แสดงอาการผิดปกติเพราะตกใจ ดีใจ หรือแปลกใจ เป็นต้น เช่น วัวตื่น ควายนอน ตื่นเวที ตื่นยศ ตื่นไฟ; รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ในคำว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตื่นแล้ว; โดยปริยายหมายความว่า

ว่า รู้เท่าทัน รู้ตัวขึ้น จิตรตื้นในข้อความนี้จึงหมายถึง จิตที่มีสติสัมปชัญญะ ศรีพลา ตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และเป็นผู้เห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย จิตไม่หลับเพราะการหลับคือกิเลส ทำให้ไม่รู้จักความจริงในที่นี้จึงใช้ว่าจิตรตื้นอยู่ด้วยกุศลธรรม

8. ปฏิพจน์ (Rhetorical question) คือ การใช้คำถามที่มีได้หวังคำตอบ ผู้ถามมีเจตนาจะเรียกร้องความสนใจมากกว่าต้องการคำตอบ แต่หากจะมีคำตอบ คำตอบนั้นก็มักจะเป็นคำตอบปฏิเสธ

“...อึ่งเง้าถ้าพญาช้างจะกลับใช้ให้เรามา เรียกนางทันตฤมาเข้าไปให้ผลหว่ากับเขา ตัวเราจะมีความ อัมระศกแก่ฝูงช้างข้างนอกเป็นสองซ้าสามซ้าและหรือ...” (ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2530: 117)

ตัวอย่างนี้เป็นการใช้ประโยคคำถามที่มีได้หวังคำตอบ เป็นการเน้นย้ำว่าถ้าทำสิ่งนั้นจะเป็นเรื่องอภัยสมาก

วิจารณ์และสรุปผล

การศึกษาโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาพบว่าจากโวหารภาพพจน์ทั้งหมด 19 ประเภท มีการใช้โวหารภาพพจน์ 8 ประเภท ได้แก่ อุปมา (Simile) อุปลักษณ์ (Metaphor) อติพจน์ (Hyperbole) สัมพจน์หรือสมพจน์ (Synecdoche) การอ้างถึงหรือปฏิรูปพจน์ (Allusion) แนวเทียบหรืออุทาหรณ์ (Analogy) อาวัตพากย์ (Synesthesia) และปฏิพจน์ (Rhetorical question) โดยโวหารภาพพจน์ประเภทอุปมา (Simile) พบมากที่สุด ส่วนโวหารภาพพจน์อีก 11 ประเภท ได้แก่ สัญลักษณ์ (Symbol) บุคลาธิษฐานหรือบุคคลวัต(Personification) สมมุติภาวะ (Apostrophe) อวพจน์ (Meiosis) อุปนิเสธ (Litotes) นามนัย (Metonymy) อุปมานิทศน์ (Allegory) การแฝงนัย (Irony) ปฏิพจน์หรือปฏิวาทะ (Oxymoron) ปฏิทรรศน์หรือปฏิภาคพจน์ (Paradox) และ อธิพจน์

(Overstatement) ไม่พบในวรรณกรรมร้อยแก้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะที่มาของโวหารภาพพจน์มาจากประเทศทางตะวันตก และโวหารภาพพจน์บางประเภทมีความสัมพันธ์ซับซ้อน แต่วรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคเริ่มต้นของวรรณกรรมร้อยแก้ว วรรณกรรม ร้อยแก้วยังไม่แพร่หลายทั้งบันเทิงคดีและสารคดี สารคดีเป็นเรื่องความจริงที่ผู้เขียนมุ่งสื่อสารให้ความรู้โดยตรงไปตรงมา ต้องการการสื่อสารที่ชัดเจน ไม่ประสงค์ให้ผู้อ่านคิดอย่างซับซ้อน ดังนั้นโวหารภาพพจน์ประเภทสัญลักษณ์ที่เป็นโวหารที่ค่อนข้างซับซ้อน และเป็นโวหารภาพพจน์ที่ใช้ในวรรณกรรมร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดีเป็นส่วนมาก หรือโวหารภาพพจน์ประเภทบุคลาธิษฐานหรือบุคคลวัตที่เขียนให้สิ่งหนึ่งมีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์จึงยังไม่แพร่หลายเช่นเดียวกับโวหารภาพพจน์ประเภทอื่นๆ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโวหารภาพพจน์ต่างๆที่สัมพันธ์ซับซ้อนจึงปรากฏน้อย แต่เมื่อวรรณกรรมร้อยแก้วเจริญมากขึ้นในรัชกาลต่อมา ความซับซ้อนของวรรณกรรมร้อยแก้วก็เริ่มขึ้น วรรณกรรมร้อยแก้วสมัยหลังจึงมีโวหารภาพพจน์ที่ซับซ้อนต่างๆตามมา

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่ามีการใช้กลวิธีทางภาษาหรือโวหารภาพพจน์ 8 ประเภทประกอบในวรรณกรรม เพื่อช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพที่ชัดเจน กระจ่างขึ้น และควรจะศึกษาโวหารภาพพจน์ในวรรณกรรมร้อยแก้วในรัชกาลอื่นๆ

ด้วยว่ามีการใช้โวหารภาพพจน์ประกอบการเขียนมากน้อยเพียงใด โวหารภาพพจน์ประเภทใดพบมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. (2530). *ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ชวน เพชรแก้ว. (2524). *การศึกษาวรรณคดีไทย*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ชำนาญ รอดเหตุภัย. (2522). *สัมมนาการใช้ภาษาไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ดวงใจ ไทยอุบุญ. (2543). *ทักษะการเขียนภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นรินทร์เทวี, กรมหลวง. (2526). *จดหมายเหตุความทรงจำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพระราชวัง.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2551). *หลักการเขียนวิจารณ์วรรณกรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2525). *ศิลปการเขียน*. กรุงเทพมหานคร: วิชาการ.
- เปลื้อง ณ นคร. (2523). *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วงศาริราชสนิท, กรมหลวง. (2546). *ตำราสรรพคุณยา*. กรุงเทพมหานคร: บুদ্ধคอนเนอร์.
- วิภา กงกะนันทน์. (2533). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2543). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.
- สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). *วรรณคดีวิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.